

KUVVETLER AYRILIĞINDAN KUVVETLER BİRLİĞİNE; CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ

FROM SEPARATION OF POWERS TO UNITY OF POWERS; PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM

Muhammed BIÇAKÇIGİL*

Özet: 2017 Anayasa değişikliği sonrasında uygulamaya geçen ve başkanlık sistemi olarak tanıtilan “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi”, Anayasa Hukuku literatüründeki klasik siyasi sistemler tasnifine göre yerinin belirlenmesi güç Türk tipi bir sistem oluşturmuştur. Yasama ve yargı karşısında olabildiğince güçlenen yürütme organı yeni sistemde başat unsurdur ve sadece cumhurbaşkanından oluşmaktadır. Denge ve denetleme fonksiyonu açısından yürütme karşısında yetersiz hale gelen yasama ve yargı organları; kuvvetler ayrılığı ilkesi ile amaçlanan hürriyetlerin güvencesi olma niteliklerini önemli derecede kaybetmiştir. Hak ve hürriyetler aleyhine olumsuz sonuçlar doğuran yeni durumda kuvvetler ayrılığı ilkesi hukuk devleti ideali için güncel kalması/tutulması gereken en temel konulardandır. Bu sebeple çalışmamızda öncelikle kuvvetler ayrılığı ilkesi anlatılacak, sonrasında kuvvetler ayrılığı ilkesini esas alan hükümet sistemleri üzerinde durulacak ve en son cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kuvvetler Ayrılığı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Türk Tipi Başkanlık Sistemi, Hak ve Özgürlükler, Yargı Bağımsızlığı

Abstract: The implementation of the “presidential government system”, following the 2017 Constitutional Amendment, has introduced a Turkish-style system that is challenging to categorize within the traditional classification of political systems in constitutional law literature. In the new system, the executive branch, solely comprised of the president, has attained maximum power and has surpassed both the legislature and the judiciary, making it the prevailing force. The legislative and judicial branches, which have be-

* Okan Üniversitesi, Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi, mbicakcigil@stu.okan.edu.tr, ORCID: 0009-0000-3729-7977, Makalenin Gönderim Tarihi: 31.03.2024, Kabul Tarihi: 28.06.20234

come inadequate in maintaining a balance of power and control in relation to the executive branch, have greatly diminished their capacity to ensure the preservation of freedoms as intended by the principle of separation of powers. Amidst the current circumstances, characterized by adverse implications for rights and freedoms, it is crucial to uphold the principle of separation of powers as a fundamental aspect for maintaining the ideal of the rule of law. In our study, we will first explain the theory of separation of powers. Next, we will focus on government systems that are based on this principle. Finally, we will examine the presidential government system in relation to the principle of separation of powers.

Keywords: Separation of Powers, Presidential Government System, Turkish-Type Presidential System, Rights and Freedoms, Judicial Independence

GİRİŞ

Türkiye’de uzun yıllardır uygulanan parlamenter sistem, 16 Nisan 2017’de gerçekleşen referandum sonucunda, yerini “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” olarak adlandırılan¹ yeni bir sisteme bırakmıştır. Başbakan ve bakanlar kurulunun yetkilerini cumhurbaşkanına bıraktığı ve yürütme erkinin diğer erkler karşısında çok güçlü tutulduğu yeni sistemde yasama ve yargı erki kontrol ve denge unsuru olma özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Mevcut durumda cumhurbaşkanı, yasama yetkileri açısından 1876 yılındaki padişahla yakın derecede yetkilere, yürütme açısından ise padişahın sahip olduğu temel yetkilere sahip hale gelmiştir. Dolayısıyla 2017 Anayasa değişikliği ile neredeyse 1876’da padişahın sahip olduğu yetkilere dönüş sağlanmıştır.² Nitekim Kemal GÖZLER bu yeni sistemi; “*kuvvetlerin cumhurbaşkanında birleşmesi esasına dayalı bir kuvvetler birliği hükümet sistemi*” olarak adlandırmaktadır.³

Klasik tasnife göre kuvvetler ayrılığını esas alan sistemler; başkanlık sistemi ve parlamenter sistem iken kuvvetler birliği sistemleri ise;

¹ Bu şekildeki adlandırma 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un genel gerekçesinde yer almaktadır, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss560.pdf>, erişim tarihi: 25.12.2023.

² Özhan Demirkol/M. Balkan Demirdal, “1876’dan 2017’ye Devlet Başkanlarının Anayasal Güçleri”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2022, C. 26, S. 2, s. 441-477.

³ Kemal Gözler, “Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa: 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri”, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 2016, C. 74, S. 4, s.25-36.

diktatörlük, mutlak monarşi ve meclis hükümeti sistemleridir.⁴ Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımından getirdikleri ve hükümet sistemleri içindeki yeri hakkındaki tartışmalar ise halen güncelliğini korumaktadır.

Çalışmamızda öncelikle kuvvetler ayrılığı ilkesi anlatılacak, sonrasında kuvvetler ayrılığı ilkesini esas alan hükümet sistemleri üzerinde durulacak ve en son cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımından incelenecektir.

I. KUVVETLER AYRILIĞI İLKESİ

Amerikan Anayasası yapılırken, “kurucu babalar” olarak nitelenen hukukçuların üzerinde tartıştığı temel konulardan biri; gücün tek bir elde toplanmasından duyulan endişedir. Bu endişe, sistem oluşturulurken yasama ve yürütme organlarının birbirinden çok keskin biçimde ayrılmasına sebep olmuştur. Denge/denetim modelini dikkatimize sunan Madison’a göre; *“insanlar melek olsaydı hükümete gerek kalmazdı. İnsanları melekler yönetseydi ne iç ne de dış denetim mekanizmalarına gereksinim duyulurdu. İnsanların insanlar tarafından yönetildiği bir hükümette ise temel güçlük şudur; önce yönetilenleri sonra da kendisini kontrol edebilecek bir hükümet oluşturabilmek. Kuşkusuz halka bağımlı olması hükümet üzerindeki en önemli kontrol mekanizmasıdır; ama insanlık, deneyimlerinden ek başka önlemlerin alınması gerektiğini öğrenmiş durumdadır”*.⁵

Başgil; “kuvvetler birliği” ve bunun mukabili olan “kuvvetler ayrılığı” konusunun anayasa hukukunun en can alıcı meselelerinden birisi olduğunu belirtir ve bu meselenin devletler hayatında bir esas mesele olmaktan ziyade bir metot ve tedbir meselesi olduğunu ekler.⁶ Başgil’e göre kuvvetler ayrılığı kuramı tarihi bir zaruret olarak ortaya çıkmış ve mutlakiyetle yönetilen rejimlerde kralda toplanan güç ve yetkiyi parçalamak suretiyle bireyleri istibdattan korumak için bir silah olarak kullanılmıştır.⁷

⁴ Kemal Gözler, Anayasa Hukuku Genel Esasları, Ekin Yayınları, 5. baskı, Bursa 2014, s.223.

⁵ Alexander Hamilton/James Madison/John Jay, Federalist Yazılar, Çeviren: Tolga Şirin, Nejdet Umut Orcan, Runik Kitap, İstanbul 2021, s. 369.

⁶ Ali Fuat Başgil, Esas Teşkilat Hukuku, Baha Matbaası, İstanbul 1960, s. 271-272.

⁷ Başgil, s. 290.

1789 Amerikan Anayasası ve 1791 Fransız Anayasası başta olmak üzere pek çok pozitif hukuk belgesinde yerini bulan kuvvetler ayrılığı teorisi, genellikle Montesquieu ile özdeşleştirilir ve hukukilikten ziyade siyasal nitelik taşır.⁸

Esasında bu konuyla ilgili çalışmalar eski Yunan'a kadar gitmektedir. Yunan filozof Aristo'ya göre tüm anayasalarda bulunması gereken üç öge; topluca görüşülüp düşünülmesi gereken meclis, bütün yetkiler ve görevler karmaşası olarak yürütme ve üçüncü olarak da yargıdır.⁹ Aristo yaptığı bu ayrımla devletin görevleri arasında bir paylaşımı kabul etmekte ancak o tarihlerde bu görevlerin icrasının tamamen bağımsız organlara verilmesi henüz öngörülmemektedir.¹⁰

Modern anayasacılık tarihinde kuvvetler ayrılığı prensibini hürriyetlerin güvencesi olarak ilk gündeme getiren kişi ise John Locke'dur.¹¹ Locke'a göre; yasama yetkisine sahip olan insanların aynı zamanda bu yasaları uygulama yetkisine sahip olmaları, kendilerini bu yasaların uygulanmasından muaf tutmalarına ve çıkarılacak yasaların kendi çıkarları doğrultusunda olmasına sebep olacağından, iyi örgütlenmiş devletlerde yasama ve yürütme erki çoğu zaman birbirinden ayrılır. Locke, yasama ve yürütme dışında "federative" olarak adlandırdığı üçüncü bir güçten bahseder ki; bu güç diğer devletler ve kişilerle yapılacak savaş, barış ve ittifak gibi ilişkileri düzenler.¹² Locke yargı organını ayrı bir güç olarak görmeyip yasama kapsamında değerlendirmektedir.¹³

Montesquieu'ye göre her devlette üç çeşit yetki vardır; yasama, yürütme ve yargı. Yasama ve yürütme yetkilerinin aynı gruba verilmesi hürriyetleri yok edeceği gibi; yargı yetkisinin, yasama ve yürütmeden ayrılmaması da hürriyetleri yok eder. Bu üç yetki aynı zamanda aynı kişinin ya da aynı topluluğun elinde bulunursa devlette her şey yıkılır. Montesquieu'ye göre faziletin dahi sınırlandırılmaya ihtiyacı vardır.¹⁴

⁸ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları*, 15. baskı, Ankara 2014, s. 191.

⁹ Aristoteles, *Politika*, Çeviren: Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 132-133.

¹⁰ Recai Okandan, "Parlamentarizm ve Bugünkü Şekli", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1935, C. 1, S. 2, s. 135-148.

¹¹ Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınları, 7. baskı, Ankara 2004, s. 73.

¹² John Locke, *Two Treatises of Government*, Rod Hay, London 1843, s. 167-168.

¹³ Erdoğan, s. 74.

¹⁴ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çeviren: Fehmi Baldaş, Hiperlink Yayınevi, İstanbul 2014, s. 217-219.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi ve milli egemenlik ilkesi, mutlak monarşilere karşı yöneltilmiş iki farklı düşünce olup, her ikisinin de amacı baskıcı yönetimlere karşı kişi özgürlüklerini korumaktır.¹⁵

Bu bağlamda kuvvetler ayrılığı doktrininin ortaya atılmasının amacı, devletin devasa gücünün tek bir elde toplanmasını önlemek suretiyle özgürlükleri güvence altına almaktır. İktidarın kötüye kullanılmasının önlenmesi, ancak birbirinden bağımsız olan ve karşılıklı birbirlerini frenleyip dengeleyebilen organlarla sağlanabilir.¹⁶ Bir siyasal sistemin anayasal ve üstün hukuk kurallarına bağlı olduğunun söylenebilmesi için bu düzende mutlaka kuvvetler ayrılığı ilkesinin kabul edilmiş olması gerekir.¹⁷

Kuvvetler ayrılığı kavramını salt iş bölümü olarak anlamak doğru değildir. Kuvvetlerin ayrımı ile iş bölümü arasında konu ve amaç farklılığı vardır. İş bölümünden amaç sadece teknik ve iktisadi iken kuvvetler ayrılığı kuramı ise özellikle siyasi bir amaç gütmektedir. Kuvvetler ayrılığı prensibi, ayrılan organlardan her birinin sadece fonksiyonel ayrımı ile kalmayıp, aynı zamanda kendine has bir yetki çerçevesi içinde; müstakil bir irade ve hareket serbestisi, dayanıklı bir mukavemet ve özellikle “güç merkezi” teşkil etmektedir.¹⁸

Erklerin yetkilerinin ve sınırlarının birbirini dengeleyecek ve frenleyecek şekilde güvence altına alınması çok önemli ise de bu hususları sadece anayasa metinlerine yazmak, bu yetkilerin tek bir elde toplanarak tiranlığa yol açmasını engelleyecek yeterli güvence sağlamamaktadır.¹⁹ Yasama, yürütme ve yargı yetkilerini teoride birbirinden ayırdıktan sonraki esas daha zor olan iş; uygulamada bu yetkileri diğer organlara karşı koruyabilmektir.²⁰ Nitekim Amerikalı ünlü anayasa hukukçusu Bruce Ackerman, “kim ve ne için kuvvetler ayrılığı (*separating power on behalf of what*)” sorusuna cevap ararken, demokrasi ve temel hakların korunması/geliştirilmesi yanında üçüncü bir idealden

¹⁵ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, 17. baskı, İstanbul 2014, s. 470.

¹⁶ Oktay Uygun, *Devlet Teorisi, On İki Levha Yayınları*, 3. baskı, İstanbul 2017, s. 364-365.

¹⁷ Mustafa Koçak, *Batıda ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi Devlet ve Egemenlik*, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, s. 133.

¹⁸ Başgil, s. 290-291.

¹⁹ Hamilton/Madison/Jay, s. 358.

²⁰ Hamilton, Madison, Jay, s. 351.

de bahseder; “*mesleki liyakat (professional competence)*”. Demokratik yasalar, mahkemeler ve bürokrasi; tarafsız bir biçimde uygulamadıkları sürece bunlar tamamen sembolik olarak kalacaktır.²¹

II. KUVVETLER AYRILIĞI İLKESİNİ GÜVENCE ALTINA ALMAYI AMAÇLAYAN MODELLER

Yasama ve yürütme arasındaki ilişkiye göre yapılan tasnif farklı hükümet sistemlerini karşımıza çıkarmaktadır. Hükümet sistemleri; kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı sistemleri olarak ikiye ayrılır. Kuvvetler birliği sistemleri kuvvetlerin yürütmede ve yasamada birleşmesine göre ikiye ayrılır; kuvvetlerin yürütmede birleştiği sistemler diktatörlük veya mutlak monarşi, yasamada birleştiği sistem ise meclis hükümeti sistemidir. Kuvvetler ayrılığı sistemleri ise kendi içinde sert ve yumuşak olmak üzere ikiye ayrılır. Kuvvetler arasında sert bir ayrılık varsa başkanlık sistemi, yumuşak bir ayrılık varsa parlamenter sistem karşımıza çıkar.²²

a. Kuvvetlerin Yumuşak Ayrılığı; Parlamenter Sistem

Parlamenter sistem bir çeşit temsili rejimdir ve kuvvetler ayrılığı ilkesinden hareket eder. Kuvvetler arasındaki bu ayırım gayet yumuşaktır ve bu sayede organlar birbiriyle sıkı bir ilişki içindedir. Ancak bu sıkı ilişki organların tek bir merkezde birleşmesi anlamına gelmez, tam tersine organlar arasında hukuki bir eşitlik ve güç bakımından denge hedeflenir.²³

Parlamenter sistem için “yumuşak ayırım” tabirinin kullanılması, yürütmenin yasamadan doğması ve bu organların birbiriyle iş birliği içinde olmasının yanında başkanlık sisteminde olduğu kadar sert bir ayırımın söz konusu olmamasıdır. Tarihsel açıdan en istikrarlı ve güçlü hegemonik parlamenter rejim Birleşik Krallık anayasal sistemidir.²⁴ Parlamenter sistem başkanlık sistemi gibi önceden düşünülerek tasar-

²¹ Bruce Ackerman, “The New Separation of Power”, *Harvard Law Review*, Cambridge 2000, C. 113, S. 3, s. 633-729.

²² Gözler, 2014, s. 223.

²³ Başgil, s. 339.

²⁴ Akasya Kansu Karadağ, *Güçler Ayrılığı ve Hegemonya: Kurumsal Bir Tartışma*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2020, s. 179.

lanmış bir sistem değil, zaman içerisinde tarihsel olaylar ve olguların şekillendirmesiyle İngiltere’de kendiliğinden ortaya çıkan bir sistemdir.²⁵

Parlamente sistemde kuvvetlerin birbirinden yumuşak ayrımı esas olsa da parlamento başat aktördür. Parlamente’nun üstünlüğü ilkesi; parlamente’nun herhangi bir konuda kanun yapıp yapmama hakkı ve hiçbir kişi veya kurulu, parlamente’nun yasama faaliyetlerini geçersiz kılma ya da askıya alma hakkına sahip olmadığı anlamına gelir.²⁶ İngiliz parlamente sisteminde pratikte olmasa da teoride en yüksek yetki kaynağı Birleşik Krallık Parlamentosudur ve parlamento kararları hukukun en yüksek biçimidir.²⁷ Parlamente’nun üstünlüğü ilkesinin olumlu yönü; parlamente’nun kanun yapma yetkisinin sınırsızlığı, olumsuz yönü ise; kralın, meclislerden birinin, seçmenlerin ve mahkemelerin tek başlarına yasama yetkisine sahip bulunmayışlarını ifade eder.²⁸

Parlamente sistemde yürütme organı çift başlıdır. Devlet başkanı parlamento karşısında bağımsız ve siyasi olarak sorumsuzdur. Dört, yedi ya da öngörülecek başka süreler içinde parlamente’nun devlet başkanını değiştirememesi; bu sistemde yürütme organının devam ve garantisini sağlar.²⁹

Bakanlar parlamentoya karşı siyasi sorumludur. Bu sebeple bakanlar kurulu, parlamente’nun güvenini taşıdığı sürece iş başında kalır, parlamente’nun güvenini kaybettiği anda ise devlet başkanına istifasını verip çekilmek durumundadır.³⁰ Gensoru aracılığıyla meclis; bakanların bireysel ya da kolektif sorumluluğuna gidebilir, yürütmenin politikasının değişmesini sağlayabilir ya da görevine son verebilir.³¹

²⁵ Gözler, 2014, s. 251.

²⁶ Albert Venn Dicey, *An Introduction To The Study Of The Law Of The Constitution*, Macmillan Yayınları, 8. baskı, Londra 1915, s. 3-4.

²⁷ Hilaire Barnett, *Constitutional and Administrative Law*, Routledge Yayınları, 10. baskı, Londra 2013, s.110.

²⁸ Ergun Özbudun, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 1968, C. 25, S. 1, s. 59-79.

²⁹ Başgil, s. 340.

³⁰ Başgil, s. 347.

³¹ Faruk Bilir, “Türk Anayasa Hukukunda Gensorunun Düzenlenişi ve Etkililiği”, *Yasama Dergisi*, Ankara 2013, S. 25, s. 7-16.

Yürütmenin yasamayı fesih yetkisi ise parlamentonun “güvensizlik” yetkisine karşı parlamenter sistemin yürütme lehine getirdiği bir denge unsurudur. Çünkü bu sayede yürütme ile yasama arasında bir kuvvet dengesi sağlanacak ve meclis hükümeti sisteminde olduğu gibi, yürütme parlamentonun bir vekilharıcı konumuna düşmeyecektir.³²

Belirtmek gerekir ki parlamenter sistemde kuvvetler ayrılığı prensibinin tam manasıyla gerçekleşmesi ve sistemin selameti için, teoride olmasa bile pratikte iki meclisin bulunması şarttır. Yürütme ve idare yetkilerinin tek elde toplanması sistemi hükümet diktatörlüğüne götüreceği gibi, yasama yetkisinin tek mecliste toplanması da parlamento diktatörlüğüne yol açacaktır. Halbuki parlamenter sistem kimden ve nereden gelirse gelsin diktatörlüğü reddeden ve kamu hizmetinde denge ve huzuru arayan bir rejimdir.³³

2014 yılında cumhurbaşkanının halk tarafından seçimi öncesinde Türkiye’de de bir parlamenter hükümet sistemi uygulaması vardı.³⁴

Parlamenter sistemin bir türevi olan rasyonelleştirilmiş parlamenter sisteme burada kısaca değinmek gerekecektir. Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem, parlamenter sistemdeki uygulamaların çok partili sistemlerde ortaya çıkardığı hükümet buhranlarını engelleme amacını taşır ve siyasi hayatın bütününün yazılı hale getirilmesini ifade eder.³⁵ Hükümetlere istikrar kazandırabilmek amacıyla; kararname çıkarma yetkisi, güvenoyu konusunda özel düzenlemeler, güvensizlik oyu verilmesi hakkının sınırlanması ve bu yönde verilecek önergelerle oylama arasına belirli bir zaman aralığı eklenmesi gibi yöntemler uygulanmaktadır. 1949 Alman, 1958 Fransız ve 1982 Türk Anayasaları rasyonelleştirilmiş parlamentarizme örnek teşkil eden anayasalardır.³⁶

³² Başgil, s. 347.

³³ Başgil, s. 376.

³⁴ Gözler, 2014, s. 243.

³⁵ Teziç, s. 504.

³⁶ Hükümete istikrar sağlaması amaçlanan bahse konu rasyonel usullere değinmek gerekirse: 1949 Alman Anayasası’nda öngörülen “yapıcı güvensizlik oyu” yöntemine göre; meclisin güvensizlik oyuyla başbakanı düşürebilmesi için yeni bir başbakan seçmesi gereklidir. Bu sistemde, yıkmak için önce yapmak gerekirken, güvensizlik oyunun “yapıcı” olması buradan gelmektedir. 1958 Fransız Anayasası’nda öngörülen “blok oylama” yönteminde; hükümet talep ederse,

b. Kuvvetlerin Sert Ayrılığı; Başkanlık Sistemi

Parlamentar rejimden farklı olarak kuvvetlerin birbirinden sert biçimde ayrılığı başkanlık sisteminin günümüzde tek uygulandığı yer Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. Bu sistemden esinlenen bazı Latin Amerika ülkeleri kurumsal düzenlemeler öngörmüşlerse de hiç birisi sürekliliği sağlayamamıştır.³⁷ Başkan, kongre, federalizm ve yargı; ABD siyasal sisteminin üzerinde durduğu dört sacayağıdır.³⁸

Bu sistemde erkler birbirinden mutlak bir biçimde ayrılmış ve yetki yasama ve yürütme organları arasında paylaştırılmıştır. Bu iki organ hem kaynak hem de varlıklarını sürdürme açısından birbirinden bağımsızdır.³⁹

Yasama ve yürütme her ne kadar birbirlerinin faaliyetlerine kesin olarak katılamasa da başkanın yapacağı bazı önemli atamalarda ve başkan tarafından yapılacak milletlerarası antlaşmalarda "senato onayı" gerekmektedir. Kongrenin yürütme organının faaliyetleri hakkında "meclis araştırması" yapabilme yetkisi, cezai anlamda "meclis soruşturması" yapabilme yetkisi ve yürütmenin ihtiyacı "bütçe için onay yetkisi" ciddi etkileşimlere yol açabilmektedir. Buna karşılık başkanın, kongrenin kabul ettiği kanunları "veto yetkisi" ve "kanun teklif etme" yetkisi yoksa da kongreye "mesaj sunma" hakkı bulunmakta-

parlamento müzakere edilecek kanun tasarılarının bütünü tek bir seferde ve bütün halde oylatabilir. Bu sebeple parlamento kanun üzerinde değişiklik yapamaz. Tasarının tamamını kabul etmeli ya da tamamı reddedilmelidir. Esasen bu sistem kanunların kabul aşamasındaki süreci hızlandırmak ve kanunların iç tutarlılıklarını korumak için getirilmiştir. 1949 Alman Anayasası'nda öngörülen "teşrii zorunluluk hali" yönteminde; meclis tarafından usulüne uygun bir şekilde düşürülemeyen hükümete, istediği kanunları çıkarmayan meclisi altı ay süreyle saf dışı bırakma ve kanun çıkarma yetkisi tanınmıştır. Cumhurbaşkanı'na başvuran başbakan, meclisin feshini sağlar ya da altı ay süreyle bir nevi olağanüstü hâl benzeri "teşrii zorunluluk hâli" ilan ettirerek yasama yetkilerini altı ay süreyle ele geçirir. 1958 Fransız Anayasası'nda öngörülen "giyotin" yönteminde ise; başbakan ve bakanlar kurulu bir tasarı metninin kabulü hakkında hükümetin sorumluluğunu ileri sürerse, izleyen yirmi dört saat içinde bir güvensizlik önergesi sunulmaz ise metin kabul edilmiş sayılır. Gözler, 2014, s. 256-257.

³⁷ Teziç, s. 508.

³⁸ Merve Ünal Açıkgöz, Hasan Tahsin Fendoğlu, Abdul Samet Güller, "Amerika Birleşik Devletlerinde Başkanlığın Düzenleyici İşlemleri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ankara 2020, C. 2020, S. 149, s. 225-252.

³⁹ Gözler, 2014, s. 231.

dır. Karşılıklı tüm bu yetkilerin amacı; organların birbirleriyle iş birliği ve uyum içinde çalışmalarını sağlamak olduğundan başkanlık sistemi “frenler ve dengeler sistemi” olarak adlandırılmaktadır.⁴⁰

Başkanlık sisteminde yürütme yasamayı feshedemediği gibi, yasa da siyasi sorumluluğa giderek başkanı görev uzaklaştırılmaz. Bu sebeple organlar arasında bir uyumsuzluk çıkarsa öngörülmuş bir anayasal çözüm bulunmadığından; ya devlet faaliyetleri duracak veya hükümet darbesi olacaktır.⁴¹

Başkanlık sisteminde birçok Latin Amerika örneğinde olduğu gibi sistemin antidemokratik bir yapıya dönüşme ihtimali her zaman söz konusudur. Yürütmeye ABD Anayasası'nın öngördüğünden daha geniş yetkiler tanınması, ekonomik ve sosyal yapılardan kaynaklı sorunlar, büyüyen sosyal sorunlara çözüm getirmedeki güçlükler; bu rejimlerin kısa süre bozulmasına ve ordunun denetimi altında yürütmenin üstünlüğü sonucuna yol açan yönetimlere yol açmıştır.⁴²

Ancak ABD’de; partili parlamenterlerin parlamento çatısı altındayken parti grup kararları ile bağlı olmamaları, başkanın ve parlamentodaki çoğunluğun başka partilerden olsa bile ABD’de siyasi hayata egemen iki partinin (Cumhuriyetçi-Demokrat) arasında kesin ideolojik ayrımların olmaması sebepleriyle ortak politikalar yürütülebilmesi pratikte ABD’de büyük siyasal sorunların önüne geçmektedir.⁴³

Burada kısaca “yarı başkanlık” olarak adlandırılan sisteme de değinmek gerekirse; yarı başkanlık sistemi cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği parlamenter sistem olarak tanımlanmaktadır. Yarı başkanlık sistemine; Fransa, Portekiz ve Finlandiya ülkeleri örnek verilebilir. Türkiye de 12. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçildiği 2014 yılında yarı başkanlık sistemi özelliği taşıyor hale gelmişti.⁴⁴

⁴⁰ Gözler, 2014, s. 235-237.

⁴¹ Teziç, s. 509.

⁴² Teziç, s. 516-517.

⁴³ Teziç, s. 515.

⁴⁴ Gözler, 2014, s. 241.

III. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN KUUVETLER AYRILIĞI İLKESİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2017 Anayasa değişikliklerine genel olarak bakıldığında; devletin temel esasları ya da temel hak ve hürriyetlerle ilgili değil, devletin temel organlarına ilişkin değişiklikler yapıldığı görülecektir. Değişiklikle liberal rejimlerde uygulanagelen hükümet sistemlerinden başkanlık sistemine geçiş amaçlanmaktadır. Ancak oluşturulan modelin anayasa hukuku literatüründe bulunmayan ve karşılaştırmalı hukuk verileri açısından kötü bir model olduğu söylenebilir.⁴⁵ Türk tipi bir başkanlık sistemi diyebileceğimiz cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi “sui generis” bir sistemdir.⁴⁶

Getirilen sistem değişikliğine rağmen Anayasa'nın başlangıç bölümünde parlamenter sistemden kalma kuvvetler ayrılığı tanımı varlığını halen devam ettirmektedir. Buna göre; “*kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği olduğu...*”. Bu şekildeki tanım klasik parlamenter sistemi yansıtan yumuşak kuvvetler ayrılığı tanımıdır.⁴⁷

André Krouwel isimli siyaset bilimci bir akademisyen; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya, Slovenya'dan oluşan orta ve doğu Avrupa ülkelerinde uygulanan siyasi rejimlerle ilgili 2003 yılında bir çalışma yapmış, parlamenter ve başkanlık sistemlerinin en temel özellikleri üzerinden oluşturduğu parametreleri bahse konu ülkelerdeki görece başkanlık sistemlerini kategorize için kullanmıştır.⁴⁸ Krouwel'in bahse konu Avrupa ülkelerindeki görece başkanlık siste-

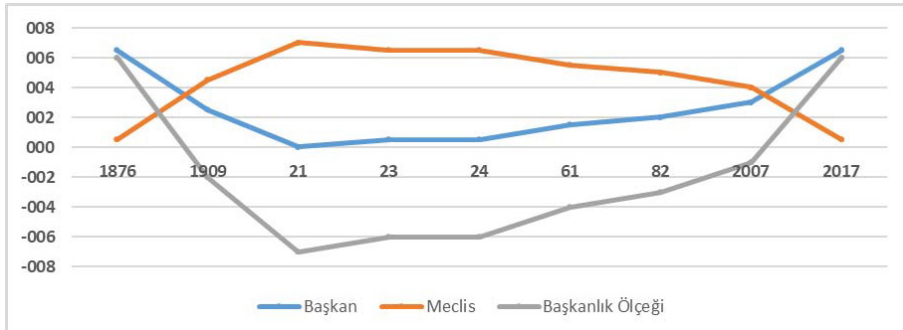
⁴⁵ Abdurrahman Eren, Başkanlık Sistemi 1- Genel Değerlendirme, 2017, <http://www.kanuniesasi.com/2017/02/14/baskanlik-sistemi-1-genel-degerlendirme/>, erişim tarihi: 22.12.2023.

⁴⁶ Osman Korkut Kanadoğlu/Ahmet Mert Duygun, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Onikilevha Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2021, s. 346.

⁴⁷ Necmi Yüzbaşıoğlu, Anayasa Hukukuna Giriş, Beta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 17.

⁴⁸ André Krouwel, “Measuring Presidentialism And Parliamentarism: An Application To Central And East European Countries”, *Acta Politica*, Amsterdam 2003, C. 38, s. 333-364.

minin geçerli olduğu ülkeleri analiz için kullandığı; devlet başkanının seçimi, parlamentonun feshi, hükümet üyelerinin atanması, güven ve güvensizlik oyu, yasa tasarısı sunma ve veto ile yürütme yetkileri gibi parametreleri 1876 Kanuni Esasi'den 2017 Anayasal değişikliğine uygulayan başka bir çalışmada parlamento ile başkan arasındaki güç değişimi yıllara göre aşağıdaki şekilde (grafik A) ölçülmüştür.⁴⁹

Grafik A. "Krouwel'in başkanlık-parlamentarizm ölçeğine göre Kanun-i Esasi'den 2017'ye parlamento ve devlet başkanının gücünün değişimi"

Çalışmada yapılan analize göre cumhurbaşkanının yasama yetkileri açısından 1876 yılındaki padişaha yakın derecede yetkilere, yürütme açısından ise padişahın sahip olduğu temel yetkilere sahip olduğu değerlendirilmiş, 2017 Anayasa değişikliği ile neredeyse 1876'da padişahın sahip olduğu yetkilere dönüşün sağlandığı belirtilmiştir.⁵⁰

1876 Kanuni Esasi sisteminde başat aktör olan padişah, yürütme organının başı hatta kendisiydi. Heyet-i Vükela (bakanlar kurulu) ve yasamanın iki kanadından biri olan Heyet-i Ayan padişahın iradesiyle oluşmaktaydı. Padişahın söz sahibi olmadığı tek yer Meclis-i Mebusan'ın oluşumuydu.⁵¹ Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) oluşumunda parti başkanı sıfatıyla cumhurbaşkanının söz sahibi olması da dikkate alındığında,

⁴⁹ Demirkol/Demirdal, 441-477.

⁵⁰ Demirkol/Demirdal, 441-477.

⁵¹ Bülent Tanör, Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, 36. baskı, İstanbul 2022, s. 136-137.

mevcut cumhurbaşkanı yetkilerinin Kanuni Esasi'deki padişah yetkilerinden daha ötede olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla klasik anayasa hukukuna göre kuvvetler ayrılığı ilkesini esas alan hükümet sistemleri arasında cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yerini belirlemek mümkün görünmemektedir. Giriş kısmında da belirtildiği gibi Gözler mevcut sistemi; *"kuvvetlerin cumhurbaşkanında birleşmesi esasına dayalı bir kuvvetler birliği hükümet sistemi"* olarak tanımlamaktadır.⁵²

2017 Anayasa değişiklikleri sonrası Türkiye'de kurulan siyasi rejimin geldiği durumu kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımından ortaya koyabilmek için yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir.

a. Yasama Organı

Getirilen sistemle Anayasa'nın yasama organını ilgilendiren birçok maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bunları temel olarak belirtmek gerekirse; 75'inci madde ile yasama organındaki milletvekili sayısı 550'den 600'e çıkarılmış, 76'ncı madde ile milletvekili seçilebilme yaşı 25'ten 18'e düşürülmüş, 77'nci madde ile TBMM'nin seçim dönemi 4 yıldan 5 yıla uzatılmış ve seçimlerin cumhurbaşkanlığı seçimleri ile aynı günde yapılacağı düzenlenmiş, 87 ve 91'inci maddeler ile TBMM'nin bakanlar kurulunu ve bakanları denetleme yetkisi ve bakanlar kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma konusunda yetki vermesi kaldırılmış, 88'inci madde ile bakanlar kurulunun kanun tasarısı sunma yetkisi kaldırılmış, 89'uncu madde ile cumhurbaşkanınca meclise geri gönderilen yasanın aynen kabulü için meclis basit çoğunluğu yerine meclis salt çoğunluğu şartı getirilmiş, 98'inci maddedeki TBMM'nin yürütmeyi denetleme yolları yeniden düzenlenerek gensoru müessesesi kaldırılmış, 101'inci maddede yer alan cumhurbaşkanının partisi ile ilişkisinin kesileceğine dair hüküm kaldırılmış, 105'inci madde ile cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu konusunda TBMM'nin yüce divana sevk usulü yeniden düzenlenmiş, 116'ncı madde ile güvensizlik oyu sonucu seçime gitme kaldırılarak TBMM'nin seçimleri yenileme usulü değiştirilmiş, 161'inci madde ile cumhurbaşkanının sunduğu bütçe kanununun TBMM tarafından kabul edilmemesi halinde bir önceki yılın bütçesinin uygulanacağı düzen-

⁵² Gözler, 2016, s.25-36.

lenmiştir. Bu değişikliklerin kuvvetler ayrılığı ilkesiyle ilgili olanlarını başlıklar halinde ele almak gerekecektir.

1. Meclisin Oluşumu

Anayasa'nın 101'inci maddesinin eski halinde; seçilen cumhurbaşkanının partisi ile ilişkisinin kesileceği emredici olarak düzenlenmişken, 2017 değişikliği ile bu düzenleme kaldırılmıştır. Dolayısıyla artık cumhurbaşkanının parti üyesi ya da parti başkanı olmasına anayasal bir engel bulunmamaktadır. Bu durumda milletvekili seçilecek kişiler parti başkanı sıfatı ile cumhurbaşkanı, yani yürütme organı, tarafından belirlenebilecek; meclis çoğunluğunu cumhurbaşkanının başkanı olduğu partiye mensup milletvekillerinin oluşturması durumunda ise yasama organı yürütmenin etkisi altında kalabilecektir.

Yapılacak genel seçimlerde, aynı zamanda yürütmeyi teşkil eden cumhurbaşkanının parti başkanı sıfatıyla milletvekili adaylarını belirlemesi kuvvetler ayrılığı ilkesi ile bağdaşmamaktadır.⁵³ Bu durum devlet ve partinin cumhurbaşkanının kişiliğinde birleşmesine, böylelikle de parti devletine yol açabilecek mahiyettedir.⁵⁴

2. Seçimleri Yenileme Kararı Verme Yetkisi

Anayasa'nın 116'ncı maddesinde hem cumhurbaşkanına hem de meclise seçimleri yenileme yetkisi verilmiştir. Cumhurbaşkanı bu yetkiyi tek başına kullanırken, meclis ise üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Her iki şekilde de seçimlerin yenilenmesi durumunda, TBMM genel seçimi ile cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılacaktır. Düzenlemeyle cumhurbaşkanı kendi seçimlerini de yenilemek kaydıyla, TBMM'nin seçimlerini yenileyebilme kararı verebilmekte, yani meclisin görevine son verebilmektedir. TBMM de kendi seçimini yenilemek kaydıyla, cumhurbaşkanı seçimini yenileme kararı alabilmekte yani cumhurbaşkanının görevine son verebilmektedir. Halbuki yasama ve yürütme organlarının

⁵³ Kemal Gözler, Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan'da Neyi Oylayacağız? <http://www.anayasa.gen.tr/neverland.htm>, 2017, erişim tarihi: 22.12.2023.

⁵⁴ Selin Esen, "Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi", *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 2016, C. 76, S. 4, s. 45-73.

birbirinin görevlerine son verebilmesi başkanlık sisteminde mümkün olmayan bir durumdur.⁵⁵

Belirtmek gerekir ki; yeni sistemde cumhurbaşkanının ve TBMM'nin seçimleri yenilemek bakımından eşit konumda olduğu iddiası, hukuken doğru değildir. Çünkü TBMM, kendisinin ve cumhurbaşkanının seçiminin yenilenmesine ancak *üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla* karar verebilmektedir. Yani TBMM'nin cumhurbaşkanlığı seçimlerini yenilemesi, anayasa değişikliği için gerekli çoğunluğun oyuyla mümkündür. Bu nedenle TBMM'nin seçimleri yenileme kararı verebilmesi zor bir ihtimaldir. Halbuki cumhurbaşkanı, beğenmediği TBMM çoğunluğunu değiştirmek için, herhangi bir şart ve zamanla bağlı olmaksızın TBMM'nin ve kendisinin seçimlerini yenileyebilir. Bu sebeple seçimleri yenileme yetkisi bakımından TBMM'nin ve cumhurbaşkanını eşit pozisyonda değildir. Bu düzenlemeyle yasama ve yürütme organları arasında ayrılığın ortadan kalktığı ve TBMM'nin cumhurbaşkanının kontrolü altına girdiği söylenebilir.⁵⁶ Düzenlemeyle yasama ve yürütme arasındaki denge yürütme lehine ölçsüz biçimde bozulmuştur.⁵⁷

Nitekim 10.03.2023 tarihinde Cumhurbaşkanı kararı ile Anayasa'nın 116'ncı maddesi gereğince TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yenilenmesine kararı verilmiştir.⁵⁸

3. Meclis ve Cumhurbaşkanı Seçimlerinin Aynı Tarihte Yapılması

Anayasa'nın 77'nci maddesine göre mevcut sistemde; TBMM seçimleri ile cumhurbaşkanı seçimlerinin aynı gün yapılması gerekmektedir. Bu düzenlemeyle cumhurbaşkanını destekleyecek bir meclis çoğunluğu oluşturulması hedeflenmiştir. Halbuki demokratik bir hükümet sisteminde yürütme erkine odaklanan bir bütünleşme değil, iş birliğini sağlayacak araç ve mekanizmalarla erklerin ayrımı esastır.

⁵⁵ Gözler, 2016, s. 25-36.

⁵⁶ Gözler, 2016, s. 25-36.

⁵⁷ Esen, s. 45-73.

⁵⁸ 10.03.2023 tarihli ve 32128 sayılı mükerrer Resmi Gazete ile yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararı için bakınız; <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarix=2023-03-10&mukerrer=1>, erişim tarihi: 25.12.2023.

Dolayısıyla cumhurbaşkanlığı ve meclis seçimlerinin mutlak şekilde birbirlerine bağlanması, demokratik başkanlık sistemlerinde görülmemiş şekilde yasama erkini yürütme erki lehine aşırı zayıflatmıştır.⁵⁹

Ayrıca Anayasa'nın 78'inci maddesinde savaş durumunda seçimler yapılamazsa, TBMM'nin seçimleri bir yıl erteleme kararı verebileceği ve savaş durumu devam ediyorsa erteleme işleminin tekrarlanabileceği düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle, olağanüstü hallerde cumhurbaşkanına verilen yetkiler de dikkate alındığında, savaş hali ihtimalinde seçimlerin ertelenmesi suretiyle geçici bir diktatörlüğün önü açılmaktadır.⁶⁰

4. Meclisin Yürütme Üzerinde Denetim Yetkisi

TBMM bilgi edinme ve denetleme yetkisini meclis araştırması, genel görüşme, meclis soruşturması ve yazılı soru yollarıyla kullanmaktadır.

Anayasa'nın 98'inci maddesinde meclis araştırması ve genel görüşme tanımlanmaktadır. Buna göre: "Meclis araştırması belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan inceleme", "genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda görüşülmesidir". Meclis araştırması ve genel görüşmenin nasıl yapılacağı, kapsamı ve içeriği TBMM iç tüzüğü ile düzenlenmiştir.

Meclis araştırması ve genel görüşme yöntemlerinin anayasal güvencelere sahip olmaması sebebiyle etkili bir denetim yolu olmadıkları söylenebilir. Oysaki, meclis araştırması, başkanlık sistemlerindeki etkili denetim yollarından biridir. Örneğin başkanlık sisteminin uygulandığı Arjantin, Meksika, Kolombiya, Ekvador, Paraguay, Uruguay, Costa Rica gibi çok sayıda ülkede, bakanların ve diğer kamu görevlilerinin parlamentonun istediği bilgileri vermesi anayasal bir zorunluluk olarak düzenlenmiştir. Bu sebeple TBMM'nin yürütme organını denetleme yetkilerinin Latin Amerika'daki güçlü başkanlık sistemlerinin bile gerisinde olduğu söylenebilir.⁶¹

⁵⁹ Esen, s. 45-73.

⁶⁰ Esen, s. 45-73.

⁶¹ Esen, s. 45-73.

Yazılı soru ise Anayasa'nın 98'inci maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre: "Yazılı soru; yazılı olarak en geç on beş gün içinde cevaplanmak üzere milletvekillerinin, cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlara yazılı olarak soru sormalarından ibarettir". Düzenlemeye göre TBMM'de yazılı soru yöntemi kullanılarak parlamenterler tarafından cumhurbaşkanına soru sorulamamaktadır. Yazılı soru hakkındaki usul, kapsam ve şekle ilişkin ayrıntılar TBMM İç Tüzüğü'nde düzenlenmiştir.

Yazılı soru, yasama organının yürütme organını denetlemede en az etkili olan araçlarından biridir. Düzenlemede soruların on beş gün içinde cevaplanmaması durumunda ne olacağına ilişkin hiçbir yaptırım getirmeyerek bunu uygulamada da tamamen işlevsiz ve etkisiz hale getirmektedir. Düzenleme ile yazılı soru yöntemine göre daha etkili olan sözlü soru yöntemi kaldırılmıştır. Halbuki bakanların mecliste milletvekilleri önünde soruları yanıtladıkları sözlü soru yöntemi yazılı soru yöntemine göre daha etkilidir.⁶²

Meclis soruşturması yöntemi ise cumhurbaşkanının sorumluluğu başlığı altında anlatılacaktır.

b. Yürütme Organı

2017 Anayasa değişikliği ile bakanlar kurulu ve başbakanlığın kaldırılması, bakanlar kurulu ve başbakanın sahip olduğu tüm yetkilerin cumhurbaşkanına aktarılması "iki başlı" yürütme yapısını "tek başlı" hale getirmiştir.⁶³ Böylelikle anayasal sistem içerisinde cumhurbaşkanına verilen yetkiler yürütmeyi, yani cumhurbaşkanını, başat unsur yapmıştır.

Nitekim cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin düzenlendiği Anayasa'nın 104'üncü maddesinde; cumhurbaşkanına "Devlet başkanı" sıfatı tanınması ve devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasından bahsedilirken; "gözetmek" yerine "temin etmek" ibaresinin kullanılması, cumhurbaşkanının güçlendirilmiş konumunu açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁴

⁶² Esen, s. 45-73.

⁶³ Levent Gönenç/ Ali Ersoy Kontacı, "2017 Tarihli Anayasa Değişikliği Sonrasında Yasama-Yürütme İlişkileri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ankara 2019, C. 2019, S. 145, s. 53-79.

⁶⁴ Gönenç/Kontacı, s. 53-79.

Bu yetkilerin bir kısmı 1982 Anayasası'nın ilk halinde de bulunmaktadır. Ancak 2017'ye dek cumhurbaşkanı bu yetkileri "karşı imza kuralı" çerçevesinde ilgili bakan ve başbakanla birlikte kullanırken, değişiklik sonrasında ise bu yetkiler tek başına cumhurbaşkanı tarafından kullanılmaktadır.⁶⁵

Burada cumhurbaşkanının, kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımından önem arz eden anayasal yetkilerini ayrı ayrı değerlendirmek gerekecektir.

1. Üst Düzey Görevlileri Sınırsız ve Kontrolsüz Atama Yetkisi

Anayasa'nın 104'üncü maddesine göre cumhurbaşkanı: "*Cumhurbaşkanı yardımcılarını ile bakanları atar ve görevlerine son verir. Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler.*" Bu görevlere atanacak kişilerin Anayasa'nın 106'ncı maddesine göre sadece milletvekili seçilme şartlarını taşıyor olmaları yeterlidir.

Başkanlık sisteminin uygulandığı ABD'de; Federal Yüksek Mahkeme yargıçlarını, yabancı ülkelere gönderilecek diplomatik temsilcileri ve çeşitli üst kademe yöneticileri atama yetkileri başkana verilmiş olmakla birlikte, bu makamlara aday olan kişiler ciddi bir yasama denetimine tâbi tutulmaktadır. Yürütme organının böyle önemli tasarruflarının meclis denetimine açık olması erkler arasında bir denge mekanizması oluştururken uzlaşma kültürüne de katkıda sağlamaktadır.⁶⁶

Örneğin 2017 yılında Başkan Donald Trump'ın adalet bakanı adayı Jeff Sessions'ın bakanlığı, ABD senatosu tarafından çok az bir farkla 47'ye karşı 52 oyla kabul edilmiştir.⁶⁷ Bu durum ABD başkanlık sisteminde, Türkiye'deki durumun tersine, başkanın önemli görevlere yaptığı atamaların sınırsız olmadığını ve yasama organı tarafından denetlendiğini gösteren somut bir örnektir. Başkanın böylesine önemli atamalarda senatoyu ikna etmesi gerekmekte, böylece yürütmenin keyfiliği önlenmediği gibi önemli kamu görevlerine atanacak kişilerin liyakati de tartışmaya açılmaktadır.

⁶⁵ Esen, s. 45-73.

⁶⁶ Gönenç/Kontacı, s. 53-79.

⁶⁷ ABD Senatosu'ndan Adalet Bakanı Sessions'a onay başlıklı haber için bakınız, <https://www.bbc.com/turkce/38915271>, erişim tarihi: 22.12.2023.

Cumhurbaşkanının yargı organı üzerindeki atama yetkilerine “yargı” başlığı altında değinilecektir.

2. Karşı İmza Kuralının Kalkması:

Değişiklik öncesi Anayasa'nın 105'inci maddesi; “cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan başbakan ve ilgili bakan sorumludur” şeklinde idi.

Yeni düzenleme ile cumhurbaşkanının yaptığı işlemlerle ilgili olarak Anayasa'nın 105'inci maddesinde yer alan karşı imza kuralı kaldırılmıştır. Bu durum cumhurbaşkanını yürütme adına tek yetkili kişi kılmaktadır. Halbuki çok sayıda başkanlık sisteminde karşı imza kuralı bulunmakta ve böylece yürütme yetkisinin paylaşımı sağlanmaktadır. Örneğin, Brezilya'da ve Bolivya'da başkanlık kararnamelerini bakanlar imzalarken; Kolombiya'da ise olağanüstü yönetim usullerinden birinin ilan ve halkoylaması gibi önemli konulardaki başkan kararları için karşı imza kuralı geçerlidir. Cumhurbaşkanının atama yetkisini ve diğer yürütme yetkilerini kullanmada neredeyse sınırsız yetkiye sahip kılınması, hiçbir demokratik başkanlık sisteminde örneği olmayan bir durumdur.⁶⁸

3. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Anayasa'nın 104'üncü maddesine göre; cumhurbaşkanı, yürütme yetkisiyle ilgili konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilmektedir. Yürütmenin tek yanlı iradesi ile oluşan ve icrai işlem niteliğindeki cumhurbaşkanlığı kararnameleri düzenleyici bir işlem olarak hukuk sistemimizde yerini almıştır.⁶⁹

Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle çok geniş bir alanda cumhurbaşkanına yasama niteliğinde düzenleme yapma yetkisi verilmiştir.⁷⁰

⁶⁸ Esen, s. 45-73.

⁶⁹ Mehmet Boztepe, “Olağanüstü Hal Rejiminde Yürütmenin Düzenleyici Bir İşlemi Olarak Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve OHAL Kanun Hükmünde Kararnameleri İle Mukayesesi”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Ankara 2018, C. 1, S. 3, s. 378-395.

⁷⁰ Esen, 45-73

Nitekim Anayasamızın 104 ve devamı maddeleri incelendiğinde; üst kademe kamu yöneticilerinin atanmasına ilişkin usul ve esaslar; bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması; Devlet Denetleme Kurulu'nun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri; Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin teşkilatı ve görevleri; kamu tüzel kişiliği kurulması cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenebilmektedir. Ancak Anayasa'nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ve dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevleri cumhurbaşkanlığı kararnamesi kapsamında dışarda tutulmuştur. Anayasa'da münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda ve kanunda açıkça düzenlenen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacaktır. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümlerinin uygulanacaktır.

Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi, parlamenter sistemlerde bakanlar kuruluna verilen kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinden çok daha geniştir. Çünkü; kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi meclisin kabul edeceği ve konu, amaç ve süre gibi unsurlar açısından sınırlandırılmış bir yetki kanununa dayanmakta, sonrasında ise meclisin kanun hükmünde kararnameyi onay yoluyla denetlemesini içermektedir. Halbuki cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde TBMM'nin denetim olanakları tamamen ortadan kalkmıştır.⁷¹

Anayasa'da kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamazken, cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleneceği belirtilen konularda meclisin kanun yapabilmesi; meclisin cumhurbaşkanına tanınan zorlaştırmacı veto yetkisini aşacak bir çoğunluğu elde etmesi ile mümkün olacaktır. Meclis çoğunluğu ile cumhurbaşkanının aynı siyasi görüşe mensup olacağı ihtimaline göre kurgulandığı anlaşılan bu sistemde, aksi ihtimal söz konusu olduğunda, uzlaşma ve siyasi krizleri giderici mekanizmaların öngörülmediği görülmektedir.⁷²

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasa'ya uygunluk denetimi konusunda Anayasa Mahkemesi yetkilidir. Ancak, meclis

⁷¹ Esen, 45-73.

⁷² M. Artuk Ardıçoğlu, "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 2017, C. 75, S. 3, s. 19-51.

denetiminin kabul edilmemiş olması ve denetimin belli bir süreye bağlanmamış olması bu yetkinin ölçüsüz biçimde kullanılmasını kolaylaştırmaktadır. Meclis çoğunluğunun cumhurbaşkanını desteklemediği durumlarda cumhurbaşkanı meclisle iş birliği ve uzlaşma yoluna gitmek istemezse, parlamentonun muhalefetini aşmak amacıyla cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle ülkeyi yönetmeye girişebileceği gibi; meclis çoğunluğunun cumhurbaşkanını desteklediği durumlarda da cumhurbaşkanının işlemlerine karşı herhangi bir yasama denetimi olmadığından cumhurbaşkanının kararnamelerle ülkeyi yönetmesi mümkün olabilecektir. Kuvvetler ayrılığı bakımından değerlendirmek gerekirse; yasama organının denge unsuru olmadığı ve yargı organının denetiminin de sınırlı kaldığı bu durum, sistemi “hiper başkanlık” haline dönüştürmüştür.⁷³

4. Bütçe Kanunu

Anayasa'nın 161'inci maddesine göre; “bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, geçici bütçe kanunu çıkarılır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılmaması durumunda, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilerek uygulanır.”

Bütçe konusu, başkanlık sisteminde olsun, parlamenter sistemde olsun, yasama organının yürütme organını denetlemesi için kullanılan en önemli anayasal araçlardan birisidir. Getirilen düzenlemeyle cumhurbaşkanı meclis onayı olmaksızın harcama yapabilecektir. Bu düzenlemeyle TBMM'nin en önemli denetim yetkilerinden birisi etkisiz hale getirilmiştir. Teklifin cumhurbaşkanı kaynaklı olması da sert kuvvetler ayrılığının olduğu başkanlık sistemi ile bağdaşmamaktadır.⁷⁴

Halbuki bütçe üzerindeki kontrol yetkisi, tarihsel olarak parlamentoculuğun ortaya çıkışındaki en önemli dinamiklerden biridir. Devlet bütçesinin meclis denetime açık olması, halkın kamu kaynakları üzerindeki demokratik kontrolünün önemli bir aracıdır. Bütçe üzerindeki meclis denetiminin zayıflatılması; hem kamu malî disiplini yönünden muhtemel birçok sakınca barındırmakta, hem de çağdaş demokrasi

⁷³ Esen, s. 45-73.

⁷⁴ Esen, s. 45-73.

teorisi açısından açıklanması son derece güç bir manzara ortaya koymaktadır.⁷⁵

5. Olağanüstü Yönetim Usulleri

Anayasa'nın 119'uncu maddesine göre: "*Cumhurbaşkanı; savaş, savaş gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.*" Sayılan dokuz halden biri bulunduğu cumhurbaşkanı olağanüstü hâl ilan edebilecektir.

Niteliği ve alınması gereken tedbirler itibariyle birbirinden çok farklı nedenler bir arada olağanüstü hâl ilan sebebi olarak sayılmıştır. Halbuki eski düzenlemede olduğu gibi niteliği gereği daha hafif veya daha ağır önlemler alınması gereken nedenlerin, her yönetim usulünde yürütme organının yetki alanının ve hangi temel hak ve özgürlüklerin nasıl sınırlandırılacağına ilişkin kriterlerin ayrı ayrı belirlenmesi gerekirdi. Bu sebeple mevcut düzenlemeyle cumhurbaşkanının yetkilerini ölçsüz biçimde kullanması ihtimali gündeme gelmektedir.⁷⁶

Düzenlemede olağanüstü halin en fazla kaç kez uzatılabileceği konusunda bir sınırlama bulunmamaktadır. Dolayısıyla TBMM çoğunluğunun desteğini bulan bir cumhurbaşkanının ülkeyi bu görevde bulunduğu süre boyunca sürekli olağanüstü halle yönetebilmesi olanaklı hale gelmektedir. Cumhurbaşkanının TBMM'yi fesih ve olağanüstü hâl kararı çıkarma yetkileri birlikte düşünüldüğünde, mevcut düzenleme ülkeyi yıllarca tek kişinin olağanüstü hâl altında yönetmesine imkân verecek niteliktedir.⁷⁷

Olağanüstü dönemde çıkarılacak cumhurbaşkanlığı kararlarının aynı gün TBMM onayına sunulma zorunluluğu ve TBMM'de

⁷⁵ Gönenç/Kontacı, s. 53-79.

⁷⁶ Esen, s. 45-73.

⁷⁷ Esen, s. 45-73.

üç ay içinde görüşülüp karara bağlanmayan kararnamelerin kendiliğinden yürürlükten kalkacağına ilişkin düzenleme, bu kararnameler üzerinde yasama organının siyasal denetimine imkân vermektedir.⁷⁸ Ancak TBMM'nin reddettiği bir kararnameyi cumhurbaşkanının yeniden çıkarmasına bir engel bulunmamaktadır.⁷⁹

Anayasa'nın 119'uncu maddesine göre: "*Olağanüstü hallerde cumhurbaşkanı, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, 104'üncü maddenin on yedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir*". Yani olağanüstü dönem söz konusu olduğunda çıkarılacak cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle temel haklar, kişi hak ve ödevleri ile siyasal haklar hakkında düzenleme yapılabilecektir.

Anayasa'nın 148'inci maddesine göre; olağanüstü dönemde çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin herhangi yargısal denetimi bulunmamakta, şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla AYM'de dava açılmamaktadır. Halbuki olağanüstü dönem cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargı denetimine bağlı tutulması, yürütme organının olağanüstü dönemlerde anayasal sınırlar içinde kalmasının en önemli teminatıdır. Bu sebeple olağanüstü hallerde çıkarılan kararnamelerin yargı denetimi dışında tutulması hukuk devleti ilkesinin göz ardı edilmesi anlamına gelir. Bu durum Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesine de aykırıdır ve Anayasa'nın olağanüstü dönemlerde askıya alınabilmesi anlamına gelir. Dolayısıyla olağanüstü dönem cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargı denetimi dışında tutulmasının ne demokratik hukuk devletiyle ne de anayasal demokrasi ilkesiyle bağdaşır bir yönü bulunmamaktadır.⁸⁰

Burada AYM'nin 2016 tarihli içtihat değişikliğine değinmek gerekecektir. AYM, 2016 yılı öncesinde olağanüstü dönemdeki kanun hükmündeki kararnamelerin gerçekten bu nitelikte olup olmadığını denetlemeye kendisini yetkili görmekte; yer, zaman ve konu bakımından olağanüstü dönemi aşan uygulamaların olağan dönemde çıkarı-

⁷⁸ Merve Ünal Açıkgöz, 2017 Anayasa Değişiklikleri Bağlamında Yürütmenin Yargı Tarafından Denetimi İle Hukuk Devletinin Gerçekleştirilmesi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2021, s. 278.

⁷⁹ Esen, s. 45-73.

⁸⁰ Esen, s. 45-73.

lan kararnamelere dönüştüğünü kabul etmekte ve bunları yargı denetimine konu yapmaktaydı. Ancak uzun yıllar süregelen bu içtihadını 12.10.2016 tarihli ve 2016/167 esas 2016/160 karar sayılı kararıyla terk etmiş ve Anayasa'nın 148'inci maddesini gerekçe göstererek olağanüstü dönemdeki kanun hükmünde kararnamelerin denetimi konusunda bir anda kendisini yetkisiz görmüştür.⁸¹

Anayasa Mahkemesi'nin bahse konu içtihat değişikliği sonrasında cumhurbaşkanının, Anayasa hükümleri de dahil olmak üzere, olağanüstü dönemlerde hukuk düzeninde sürekli ve kalıcı değişiklikler yapması mümkündür. Bu durum cumhurbaşkanına olağanüstü hallerde antidemokratik rejimlerde bile görülmemiş ölçüde geniş ve denetimsiz bir yetki vermektedir. Olağanüstü hale ilişkin yeni düzenlemeler bir bütün olarak ele alındığında, yetkilerin büyük ölçüde tek kişinin elinde toplandığı ve cumhurbaşkanının bu yetkilerini anayasal ve yasal sınırları içinde kullanmasını sağlayacak yasama organı ve yargı organı denetiminin çok zayıf bırakıldığı görülmektedir.⁸²

6. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu

2017 Anayasa değişikliği öncesinde karşı imza kuralı geçerli olduğu için cumhurbaşkanı yaptığı işlemler bakımından kural olarak sorumsuzdu. Ancak değişiklik sonrası cumhurbaşkanı bütün işlem ve eylemlerinden sorumlu hale getirilmiştir. Dolayısıyla Anayasa'nın 105'inci maddesi kapsamında, işlemesi hukuken ve fiilen mümkün olan, göreviyle ilişkili olsun veya olmasın, herhangi bir suç için cumhurbaşkanının sorumluluğuna gidilebilecektir. Bu düzenleme cumhurbaşkanının yürütmenin tek yetkili organı olması bakımından yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi gereği yerinde olmuştur.⁸³ Ancak yeni durumda cumhurbaşkanının, izlediği bir politika sebebiyle "siyasi sorumluluğu" bulunmamaktadır.⁸⁴

⁸¹ Osman Can/Duygu Şimşek Aktaş, "Olağanüstü Hâl Dönemi Kanun Hükmünde Kararnamelerin Yargısal Denetimi Üzerine", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2017, C. 23, S. 1, s. 13-43.

⁸² Esen, s. 45-73.

⁸³ Salih Taşdöğen, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İzmir 2019, C. 21, S. 2, s. 1293-1324.

⁸⁴ Esen, s. 45-73.

Anayasa'nın 105'inci maddesine göre; cumhurbaşkanına karşı soruşturma açma önergesi için meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu, soruşturma açılmasına karar verilebilmesi için meclis üye tamsayısının beşte üçü gibi büyük bir çoğunluk, soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde ise Yüce Divan'a sevk kararı için ise meclis üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyu gerekmektedir. Üstelik, görev sırasında işlediği suçlar açısından bu usul cumhurbaşkanının görevi bittikten sonra da uygulanacaktır. Görüldüğü üzere yasama organının cumhurbaşkanını denetleme yetkisi çok zor koşullara tabidir.⁸⁵

Cumhurbaşkanının sorumluluğu konusunda öngörülen soruşturma usulünün aynısı Anayasa'nın 106'ncı maddesinde cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar için de öngörülmüştür.

c. Yargı Organı Açısından Değerlendirme

Yargının niteliği ve amacı, yasama ve yürütme organlarından farklılık arz ettiğinden yargı, rejimlerin sınıflandırılmasında dikkate alınmaz. Çünkü yargı, hukukun ihlali ve bir dava açılması durumunda harekete geçer ve amacı da hukukun iadesidir. Bu sebeple anayasa hukukunda siyasi rejimlerin geleneksel sınıflandırması konusunda sadece yasama ve yürütme ilişkileri bakımından bir tasnif yapılmaktadır.⁸⁶ Hal böyle olsa da günümüzde yasama ve yürütme açısından fiilen bir denge ve denetim mekanizması olma potansiyeline sahip olduğu için kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımından yargı organına da kısaca değinmek gerekecektir.

Yargı organının üçüncü bir erk kabul edilip edilmemesi öğretide tartışmalı olsa da istisnasız bütün hukuk devletlerinde yargı organı, yasama ve yürütme organları karşısında bağımsızdır.⁸⁷ Bu bağımsızlığı sağlamak için yargı görevini yerine getiren hakimlerin, diğer kamu personeline göre daha güvenceli bir statüye sahip olmaları benimsenmiştir.⁸⁸

⁸⁵ Esen, s. 45-73.

⁸⁶ Teziç, s. 474.

⁸⁷ Münci Kapani, İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklali, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara 1956, s. 17-23.

⁸⁸ Özbudun, 2014, s. 384.

Yargı bağımsızlığı ilkesi, kuvvetler ayrılığı ilkesini bir sonucu olmadığı gibi, yargının ayrı bir erk olarak kabulüne de bağlı değildir.⁸⁹ Herhangi bir otoritenin baskı veya tesiri altında **hüküm veren hâkimin adaletli karar verebilmesi** mümkün değildir. Günümüzde bu gerçeği fark eden tüm hukuk devletleri; hakimlerin bağımsızlığı ilkesini temel bir ilke olarak kabul etmiştir. Hatta sadece liberal ve cumhuriyetçi sistemler değil, otoriter sistemler dahi bu ilkeyi tanımaktadır. Ancak bu ilkenin soyut olarak kabulü değil, gerçek anlamda uygulanması önemlidir.⁹⁰

Yargı bağımsızlığı anayasamızda “mahkemelerin bağımsızlığı” ve “hakimlik teminatı ilkeleri” ile güvence altına alınmıştır. 2017 değişikliği ile Anayasa’nın 9’uncu maddesine bunlara ek olarak “tarafsız” ibaresi de eklenmiştir. Mahkemelerin bağımsızlığı ilkesi; hakimlerin yasama ve yürütme organlarına bağlı olmayan, bu organlarca talimat verilemeyen ve tavsiyede bulunulamayan bir konumda olmasına gelmektedir. Mahkemelerin bağımsızlığı ilkesi yargı yetkisinin maddi anlamda kullanımı ile ilgilidir. Mahkemelerin organ olarak bağımsızlığı anlamına gelen hakimlik teminatı ise yargı görevini yerine getiren hakimlerin güvenceli bir statüye kavuşturularak görevlerini tam bir serbestlik ve tarafsızlıkla yerine getirmelerini sağlar. Hakimlik teminatının en temel unsuru ise hakimlerin azledilememesidir.⁹¹ Unutmamak gerekir ki; hakimlerin ve mahkemelerin bağımsızlığı önündeki en büyük tehlike daima “yürütme organından” gelmiştir.⁹²

Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi tarafından tanınan Bangolar Yargısal Davranış İlkeleri “yargısal etik” konusunda hem ulusal hem de uluslararası metinlerde çok geniş kabul görmekte ve ana kaynağı oluşturmaktadır.⁹³ Bangolar Yargısal Davranış İlkeleri’nin birincisi olan “bağımsızlık ilkesi” şu şekilde kaleme alınmıştır: “Yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğünün ön koşulu ve adil yargılanmanın temel garantisidir. Bu nedenle hâkim, hem bireysel hem de kurumsal yönleriyle yargı bağımsızlığını korumalı ve bu konuda örnek teşkil etmelidir.” Bağımsızlık ilkesi başlığı altındaki üçüncü maddede ise hâkimin yasama ve yürüt-

⁸⁹ Kapani, s. 17.

⁹⁰ Kapani, s. 1-4.

⁹¹ Özbudun, 2014, s. 388.

⁹² Kapani, s. 5.

⁹³ Sibel İnceoğlu, Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği, Şen Matbaa, Ankara 2007, s. 128.

me organlarından bağımsızlığı şu şekilde anlatılır: “*Hâkim, yasama ve yürütme organlarıyla uygunsuz bağlantılardan ve bu organların etkisinden bağımsız olmalı ve ayrıca makul bir şekilde gözlemlendiğinde de bunlardan bağımsız görünmelidir.*”⁹⁴ Bu ilkeler 2006 yılında Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından 315 sayılı karar ile benimsenmiştir.⁹⁵

2017 Anayasal değişikliği ile askeri yargı kaldırılmış, Hakimler ve Savcılar Kurulu (HSK), AYM, Yargıtay ve Danıştay yapısal anlamda ve üyelerinin seçimi konusunda önemli değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklere genel olarak bakıldığında yargı organının oluşumunda cumhurbaşkanının başat aktör olduğu görülmektedir. Bu durum yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkeleri ile bağdaşmamaktadır.⁹⁶

Konuyla ilgili olarak HSK, AYM, Yargıtay ve Danıştay’ı ayrı ayrı ele almak gerekecektir.

1. Hakimler ve Savcılar Kurulu

Anayasa’nın 159’uncu maddesinde düzenlenen HSK, ülkede görevli adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarını üzerinde; mesleğe kabul, atama, nakletme, geçici yetki verme, yükseltme, birinci sınıfa ayırma, disiplin cezası verme, meslekten çıkarma, Yargıtay ve Danıştay’a üye seçme gibi çok önemli yetkilere sahiptir.

13 üyeden oluşan HSK’nın 4 üyesini cumhurbaşkanı, 7 üyesini TBMM; belirli niteliklere sahip hâkim, savcı, akademisyen ve avukatlar arasından seçmektedir. Seçilen üyeler 4 yıl süreyle görev yapar. Kurulun başkanı adalet bakanıdır ve adalet bakanlığı müsteşarı da kurulun tabi üyesidir.

2017 Anayasa değişikliği sonrasında HSK yargı bağımsızlığı ve hakimlik teminatı bakımından bugüne kadarki en olumsuz yapı olmuştur.⁹⁷ Oluşum ve işleyişinde cumhurbaşkanının etkisini sürdürdüğü açıktır.⁹⁸

⁹⁴ <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/4a92e0cc-e94b-4912-aaf9-5dfc5b885e98.pdf>, erişim tarihi: 27.12.2023.

⁹⁵ <https://www.hsk.gov.tr/yargi-etigi>, erişim tarihi: 27.12.2023.

⁹⁶ Kanadoğlu/Duygun, s. 353.

⁹⁷ Yüzbaşıoğlu, s. 109.

⁹⁸ Esen, s. 45-73.

Gözler; Kurul'un 6 üyesinin (adalet bakanı ve adalet bakanı müsteşarı ile birlikte) cumhurbaşkanı tarafından atanması ve geri kalan üyelerin cumhurbaşkanının kontrolü altındaki TBMM tarafından seçilmesinin yargı organının cumhurbaşkanının kontrolüne girmesi sonucunu doğurduğunu belirtmektedir.⁹⁹

Konuyla ilgili olarak Eeropen Network Of Councils For The Judiciary (Avrupa Yargı Konseyleri Ağı) isimli kuruluşun 08.12.2020 tarihli kararı da dikkat çekicidir. Kuruluş; HSK'nın faaliyet ve kararlarında yargı bağımsızlığına ilişkin herhangi bir endişe içermeyen yalnızca ismen bir kurul olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁰

2. Anayasa Mahkemesi

Anayasa mahkemesi kanunların ve cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasa'ya uygunluğunun denetimi, Yüce Divan sıfatıyla cumhurbaşkanı, yüksek yargı üyeleri ve üst düzey bazı kamu görevlileri hakkındaki görev suçlarının yargılanması ve siyasi partiler hakkındaki kapatma davaları gibi çok önemli görevleri vardır. Anayasa'nın 153'üncü maddesine göre AYM kararları; yasama, yürütme ve yargı organları için bağlayıcıdır.

15 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi'nin; 3 üyesini meclis, 12 üyesini ise cumhurbaşkanı seçmektedir. Üyeler, anayasal şartları sağlayan ve yetkili kurul ve kişilerce önerilen adaylar arasından seçilmektedir. Seçilen üyeler 12 yıllığına seçilir, aynı kişi ikinci kez üye seçilemez ve 65 yaşını dolduruncaya kadar çalışabilir.

Fransa, ABD, Romanya, Arjantin, Brezilya, Avusturya, Azerbaycan, Slovenya gibi ülkelerde anayasa yargıçlarının seçiminde tek bir güce bağlı kalınmaması güvence altına alınarak yasama ve yürütme

⁹⁹ Gözler, 2016, s. 25-36.

¹⁰⁰ Bahse konu kararın bir bölümüne orijinal metni ile yer vermek gerekirse: "...The Council for Judges and Prosecutors is a Council in name only, as none of its actions or decisions demonstrate any concern for the independence of the judiciary. Without a Council to protect and guarantee the independent delivery of justice in Turkey, there is little hope for the Rule of Law in Turkey in general and for access to independent, fair and impartial courts for all who come before the courts including Turkish citizens..." <https://www.encj.eu/node/578>, erişim tarihi: 13.12.2023.

arasında bu yetki paylaştırılmışken; İtalya, İspanya, Bulgaristan'da ise yargı gücü de yargıç seçimine dahil olmaktadır. Almanya, Belçika, Macaristan, Polonya ve büyük ölçüde Portekiz'de ise meclis anayasa yargıçlarının seçiminde tek yetkili organdır. Ancak bu ülkelerde de anayasa yargıçları seçimi parlamentonun basit çoğunluğuna bırakılmamıştır. Hangi usuller belirlenirse belirlensin aranması gereken asıl koşul seçilecek yargıcın bu göreve ehil olmasıdır. Nitekim anayasa yargısının benimsendiği bütün ülkelerde seçilecek yargıçlar sadece konusunda uzmanlığı ile tanınmış hukukçular arasından seçilmektedir.¹⁰¹

Hâlihazırdaki AYM'nin 8 üyesi mevcut Cumhurbaşkanı tarafından, 2 üyesi ise 2022 yılında cumhurbaşkanının meclis çoğunluğunda etkili olduğu TBMM tarafından seçilmiştir.¹⁰² Ayrıca cumhurbaşkanının, görev süresi Nisan 2024 yılında dolan Zühtü Arslan'dan boşalan koltuk için 1 üye daha seçeceği düşünüldüğünde; 2024 Nisan Ayı sonrasında AYM'nin 15 üyesinden 11'i yürütmeyi temsil eden cumhurbaşkanı tarafından seçilmiş olacaktır. Bu sonuca göre iki dönem cumhurbaşkanlığı yapan birisi 15 AYM üyesinin 11'ini belirleyebilmektedir. Hâlbuki Anayasamız; AYM üyelerinin seçimini farklı makamlar arasında dağıtarak, güçlerin birbirini dengelediği ve sınırladığı bir kuvvetler ayrılığı sistemi tasarlamıştır. AYM ise kuvvetler ayrılığı ilkesi açısından kilit noktasını oluşturmaktadır. Bu sebeple kendisinden beklenen fonksiyonu eda edebilmesi için yürütmeden bağımsız olması gerekmektedir.¹⁰³

3. Yargıtay ve Danıştay

Anayasa'nın 154'üncü maddesine göre Yargıtay; adli mahkemeler tarafından verilen kararların temyiz merciidir. Ayrıca kanunla belirlenmiş özel durumlarda ilk ve son derece mahkemesi olarak yargılama yapar. On iki hukuk ve on iki ceza dairesi bulunan Yargıtay'da halen

¹⁰¹ Osman Korkut Kanadoğlu, "Yeni Anayasa Arayışları ve Karşılaştırmalı Hukuk Bağlamında Anayasa Mahkemesi", *Anayasa Yargısı*, Ankara 2008, C. 24, S. 1, s. 61-89.

¹⁰² <https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskanvekilleri-ve-uyeler/uyeler/>, erişim tarihi: 13.12.2023.

¹⁰³ Kemal Gözler, Elveda Anayasa Mahkemesi: İrfan Fidan Olayı, www.anayasa.gen.tr/irfan-fidan-olayi.htm, 2021, erişim tarihi: 13.12.2023.

322 üye görev yapmaktadır.¹⁰⁴ Yargıtay üyeleri birinci sınıfa ayrılmış adli hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından HSK tarafından on iki yıllığına seçilir, üyelik süresi bitenler yeniden seçilemezler.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve vekili, Yargıtay Genel Kurulu'nun belirleyeceği beşer aday arasından cumhurbaşkanı tarafından dört yıl için seçilmektedir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın; siyasi partiler hakkında kapatma davası açma, üst düzey kamu görevlileri hakkında cezai soruşturma yapma ve dava açma, AYM'de Yüce Divan sıfatıyla yapılacak yargılamalarda iddia makamını temsil etme ve kanun yararına bozma yoluna başvurma gibi çok önemli görevleri vardır.

Danıştay ise Anayasa'nın 155'inci maddesinde düzenlenmiştir, buna göre; Danıştay idari mahkemeler tarafından verilen kararların temyiz merciidir. Kanunlarla belirlenmiş özel durumlarda ilk ve son derece mahkemesi olarak da yargılama yapar. Halihazırda Danıştay'da 114 üye görev yapmaktadır.¹⁰⁵ Bu üyelerin dörtte üçünü birinci sınıfa ayrılmış idari hâkim/savcılar ve bu meslekten sayılanlar arasından HSK, dörtte birini ise kanunla belirlenmiş şartları sağlayan kişiler arasından cumhurbaşkanı on iki yıllığına seçer.

Yargıtay üyelerinin tamamı ve Danıştay üyelerinin dörtte üçü HSK tarafından seçilmektedir. HSK'nın oluşumunda ise yukarıda anlatıldığı üzere cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı tarafından belirlenen yasaama organında çoğunluğu oluşturan milletvekilleri söz sahibidir.

Yürütmenin kontrolündeki HSK'nın hakimler ve savcılar üzerindeki atama, terfi, nakil gibi önemli yetkileri, zamanla Yargıtay ve Danıştay üye bileşimlerini de etkilemekte ve bu iki yüksek mahkemenin siyasi irade ile uyumlu bir yapıya bürünmesine sebep olmaktadır. Ayrıca meclis çoğunluğu elinde bulunan siyasi irade yüksek mahkemelerin üye sayılarını kanunla arttırma yoluna da gidebilmektedir ki uluslararası literatürde buna "court packing" (mahkemeleri kendi

¹⁰⁴ <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/e0a573c2-6b4e-43bb-bb51-a968045002b3.pdf>, erişim tarihi: 11.12.2023.

¹⁰⁵ <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/e0a573c2-6b4e-43bb-bb51-a968045002b3.pdf>, erişim tarihi: 11.12.2023.

yandaşlarıyla doldurmak) denilmektedir. Nitekim bu yolla 20 Kasım 2017 tarihli 696 sayılı KHK ile Yargıtay'a 100 yeni üye, Danıştay'a ise 16 yeni üye eklenmiştir.¹⁰⁶

SONUÇ

Kuvvetler ayrılığı ilkesi modern demokratik sistemlerin temel prensiplerindedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesiyle kamu gücü hukuk içinde birbirini dengeleyecek/denetleyecek yasama, yürütme ve yargı mekanizmalarına dağıtılır. Böylece gücü tek elde toplayan despot yönetimlerin ortaya çıkması engellenerek hak ve özgürlükler korunmuş olur. Anayasa hukukunun en temel ilkelerinden olan kuvvetler ayrılığı ilkesini güvence altına almayı amaçlayan modeller; kuvvetlerin birbirinden sert biçimde ayrıldığı başkanlık sistemi ile kuvvetlerin yumuşak ayrımının esas olduğu parlamenter sistemdir.

“Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” olarak adlandırılan mevcut sistem, yürütmenin tek başlı olması bakımından başkanlık sistemine benzese de, kuvvetlerin sert ayrımını öngörmediği için bu sisteme “başkanlık sistemi” denilmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü yürütme organının seçimleri yenileme kararı alarak yasama organını feshetmesi ve aynı şekilde yasama organının seçimleri yenileme kararı alarak yürütmenin görevine son vermesi başkanlık sistemlerinde görülmeyen bir durumdur. Mevcut sistem anayasa hukukundaki klasik tasnifte kuvvetler ayrılığı sistemleri arasında yer almayan “sui generis” bir sistemdir.

Bu sistemde cumhurbaşkanı tek başına yürütme organını oluşturmaktadır ve yetkileri alabildiğine genişletilmiştir. Hatta denilebilir ki hukuken karşılaştırıldığında mevcut sistemde yürütme organı olarak cumhurbaşkanının yetkileri 1876 Kanuni Esasi'deki padişah yetkilerinden daha geniş ve daha fazladır. Cumhurbaşkanının parti başkanı sıfatı, meclis çoğunluğu üzerinde söz sahibi olması itibarıyla yasama erkinin dengeleyici ve denetleyici niteliğini ortadan kaldırmıştır. Önemli kamu görevlilerini atama konusunda verilen sınırsız ve kontrolsüz yetkiler de başkanlık sistemlerinde benzeri olmayan bir

¹⁰⁶ Ergun Özbudun, Anayasacılık ve Demokrasi, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, s. 134-135.

durumdur. ABD örneğindeki gibi yürütmeyi dengeleyecek/denetleyecek ikinci bir meclis de bulunmamaktadır.

HSK ve AYM üzerinde özellikle üye seçimi aşamasında yürütme erki olarak cumhurbaşkanının etkisi yargı bağımsızlığı ilkesi ile bağdaşmamaktadır. HSK üzerindeki yürütme etkisi zamanla Yargıtay'ın ve Danıştay'ın siyasi iktidara göre şekillenmesine yol açmaktadır. Olağanüstü dönem cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargı denetimi dışında tutulması da yargının yürütme üzerindeki denetleyici ve dengeleyici etkisini oldukça zayıflatmaktadır.

Yasama ve yargı organları karşısında yürütmenin aşırı güçlenmesini sağlayan ve yürütmeyi diğer iki organın çok sınırlı denetimine bağlayan bu durum, güçler ayrılığı ilkesini zayıflatan bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Cumhurbaşkanına tanınan bazı yetkiler; başkanın güçlü, yasama ve yargı organlarının görece güçsüz olduğu Latin Amerika tipi başkanlık sistemlerindeki başkanlarda dahi bulunmamaktadır. Mevcut sistemde yasama ve yürütme arasındaki denge yürütme lehine ölçsüz biçimde bozulmuştur.¹⁰⁷

1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde ise şu ifadeler yer alır: *"Hakların güven altına alınmadığı ve güçler ayrılığının belirlenmediği bir toplumun anayasası yoktur"*.¹⁰⁸ Bu bakımdan güçlerin birbirini dengelediği ve frenlediği bir anayasal sistemin oluşturulması ve yargı organının bağımsızlığının sağlanması, ülkemizi "anayasalı devlet" olmanın ötesinde bir "hukuk devleti" haline getirecektir. Bu sebeple kuvvetler ayrılığı ilkesi hukuk devleti ideali için *ülkemiz açısından* güncel kalması ve tutulması gereken en temel konulardan biridir.

¹⁰⁷ Esen, s. 45-73.

¹⁰⁸ Bildirinin 16'ncı maddesinin orijinal hali şöyledir: "Toute société dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de Constitution.", https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789_eri-sim tarihi: 29.12.2023.

Kaynakça

Kitaplar

- Aristoteles, Politika, Çeviren: Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- Başgil Ali Fuat, Esas Teşkilat Hukuku, Baha Matbaası, İstanbul 1960.
- Barnett Hilaire, Constitutional and Administrative Law, Routledge Yayınları, 10. baskı, Londra 2013.
- Dicey Albert Venn, An Introduction To The Study Of The Law Of The Constitution, Macmillan Yayınları, 8. baskı, Londra 1915.
- Erdoğan Mustafa, Anayasa Hukuku, Orion Yayınları, 7. baskı, Ankara 2004.
- Gözler Kemal, Anayasa Hukuku Genel Esasları, Ekin Yayınları, 5. baskı, Bursa 2014.
- Hamilton Alexander/Madison James/Jay John, Federalist Yazılar, Çeviren: Şirin Tolga/Orcan Nejdet Umut, Runik Kitap, İstanbul 2021.
- İnceoğlu Sibel, Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği, Şen Matbaa, Ankara 2007, s. 128.
- Kapani Münci, İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklali, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara 1956.
- Kanadoğlu Osman Korkut/Duygun Ahmet Mert, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Onikilevha Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2021.
- Koçak Mustafa, Batıda ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi Devlet ve Egemenlik, Seçkin Yayınları, Ankara 2006.
- Locke John, Two Treatises of Government, Rod Hay, London 1823.
- Montesquieu, Kanunların Ruhu Üzerine, Çeviren: Fehmi Baldaş, Hiperlink Yayınevi, İstanbul 2014.
- Özbudun Ergun, Anayasacılık ve Demokrasi, Yetkin Yayınları, Ankara 2019.
- Özbudun Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 15. baskı, Ankara 2014.
- Tanör Bülent, Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, 36. baskı, İstanbul 2022.
- Yüzbaşıoğlu Necmi, Anayasa Hukukuna Giriş, Beta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017.
- Teziç Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, 17. baskı, İstanbul 2014.
- Uygun Oktay, Devlet Teorisi, On İki Levha Yayınları, 3. baskı, İstanbul 2017.

Makaleler

- Ardıçoğlu M. Artuk, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 2017, C. 75, S. 3, s. 19-51.
- Ackerman Bruce, “The New Separation of Power”, *Harvard Law Review*, Cambridge 2000, C. 113, S. 3, s. 633-729.
- Bilir Faruk, “Türk Anayasa Hukukunda Gensorunun Düzenlenişi ve Etkililiği”, *Yasama Dergisi*, Ankara 2013, S. 25, s. 7-16.
- Boztepe Mehmet, “Olağanüstü Hal Rejiminde Yürütmenin Düzenleyici Bir İşlemi Olarak Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve OHAL Kanun Hükmünde Kararnameleri İle Mukayesesi”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Ankara 2018, C. 1, S. 3, s. 378-395.

- Can Osman/Şimşek Aktaş Duygu, "Olağanüstü Hâl Dönemi Kanun Hükmünde Kararnamelerin Yargısal Denetimi Üzerine", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2017, C. 23, S. 1, s. 13-43.
- Demirkol Özhan/Demirdal M. Balkan, "1876'dan 2017'ye Devlet Başkanlarının Anayasal Güçleri", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2022, C. 26, S. 2, s. 441-477.
- Esen Selin, "Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi", *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 2016, C. 76, S. 4, s. 45-73.
- Gönenç Levent/Kontacı Ali Ersoy, "2017 Tarihli Anayasa Değişikliği Sonrasında Yasama-Yürütme İlişkileri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ankara 2019, C. 2019, S. 145, s. 53-79.
- Gözler Kemal, "Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa: 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri", *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 2016, C. 74, S. 4, s. 25-36.
- Krouwel André, "Measuring Presidentialism And Parliamentarism: An Application To Central And East European Countries", *Acta Politica*, Amsterdam 2003, C. 38, s. 333-364.
- Kanadoğlu Osman Korkut, "Yeni Anayasa Arayışları ve Karşılaştırmalı Hukuk Bağlamında Anayasa Mahkemesi", *Anayasa Yargısı*, Ankara 2008, C. 24, S. 1, s. 61-89.
- Taşdöğen Salih, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İzmir 2019, C. 21, S. 2, s. 1293-1324.
- Okandan Recai, "Parlamentarizm ve Bugünkü Şekli", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1935, C. 1, S. 2, s. 135-148.
- Özbudun Ergun, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 1968, C. 25, S. 1, s. 59-79.
- Ünal Açıkgöz Merve, Fendoğlu Hasan Tahsin, Güller Abdul Samet, "Amerika Birleşik Devletlerinde Başkanlığın Düzenleyici İşlemleri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ankara 2020, C. 2020, S. 149.

İnternet Kaynakları

- Eren Abdurrahman, Başkanlık Sistemi 1 - Genel Değerlendirme, 2017, <http://www.kanuniesasi.com/2017/02/14/baskanlik-sistemi-1-genel-degerlendirme/>, erişim tarihi: 22.12.2023.
- Gözler Kemal, Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan'da Neyi Oylayacağız? <http://www.anayasa.gen.tr/neverland.htm>, 2017, erişim tarihi: 22.12.2023.
- Gözler Kemal, Elveda Anayasa Mahkemesi: İrfan Fidan Olayı, www.anayasa.gen.tr/irfan-fidan-olayi.htm, 2021, erişim tarihi: 13.12.2023.
- <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/4a92e0cc-e94b-4912-aaf9-5dfc5b885e98.pdf>, erişim tarihi: 27.12.2023.
- <https://www.hsk.gov.tr/yargi-etigi>, erişim tarihi: 27.12.2023.
- <https://www.bbc.com/turkce/38915271>, erişim tarihi: 22.12.2023.
- <https://www.ency.eu/node/578>, erişim tarihi: 13.12.2023.

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskanvekilleri-ve-uyeler/uyeler/>, erişim tarihi: 13.12.2023.

<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/e0a573c2-6b4e-43bb-bb51-a968045002b3.pdf>, erişim tarihi: 11.12.2023.

<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/e0a573c2-6b4e-43bb-bb51-a968045002b3.pdf>, erişim tarihi: 11.12.2023.

<https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss560.pdf>, erişim tarihi: 25.12.2023.

<https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>, erişim tarihi: 29.12.2023.

Diğer Kaynaklar

Kansu Karadağ Akasya, Güçler Ayrılığı ve Hegemonya: Kurumsal Bir Tartışma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2020.

Ünal Açıkgöz Merve, 2017 Anayasa Değişiklikleri Bağlamında Yürütmenin Yargı Tarafından Denetimi İle Hukuk Devletinin Gerçekleştirilmesi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2021.